

Cytowanie:

Szczygieł E., *Bezdomność dzieci – zjawisko w świetle danych GUS i MPiPS*, „Ekonomia społeczna szansą na rozwój gospodarczy w dobie kryzysu. Prace Naukowe Nr 1 Instytutu Ekonomiczno-Przyrodniczego MarGo z/s w Oleśnicy” (red. M. Borkowska), Karpacz-Wrocław 2013, s. 190-193. ISBN 978-83-937482-0-4 (recenzja: Dr inż. A. Dyszewski, mgr inż. M. Kruszyński).

Copyright by:

Instytut Ekonomiczno-Przyrodniczy MarGo z/s w Oleśnicy,
Elżbieta Szczygieł.

Użycie komercyjne oraz zmienianie tekstu zabronione.

dr Elżbieta Szczygieł

Bezdomność dzieci – zjawisko w świetle danych GUS i MPiPS

Wstęp

Bezdomność dzieci jest zjawiskiem przede wszystkim niepokojącym¹. Jako zagadnienie społeczne, sama bezdomność, najczęściej postrzegana jest jako problem dotyczący osoby około pięćdziesiątego roku życia; częściej mężczyzn aniżeli kobiety. Gdy poruszany jest w kontekście dzieci, natrafia nie tylko na barierę związaną z akceptacją możliwości istnienia takiego zjawiska, ale też wiarygodności danych odnoszących się do skali i zakresu takiej bezdomności. Celem niniejszego artykułu jest prezentacja danych liczbowych potwierdzających istnienie oraz wskazujących na skalę zjawiska bezdomności dzieci i młodzieży w Polsce. Zaprezentowane dane pochodzą z danych zebranych podczas Spisu ludności przeprowadzonego w 2011 r. przez Główny Urząd Statystyczny oraz z danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Przegląd tych danych stanowił jeden z elementów międzynarodowego projektu badawczego pn. *A study relating to children rough sleepers who are runaways & homeless and victims of sexual exploitation/abuse & other violence on the streets and development of knowledge transfer activities that improve services and policies to support & protect these vulnerable children*, realizowanego przez Stowarzyszenie „Centrum Wspierania Edukacji i Przedsiębiorczości” w Rzeszowie wspólnie z partnerami z dziewięciu krajów europejskich w ramach programu Daphne III pod kierunkiem Uniwersytetu w Wolverhampton (Wielka Brytania).

1. Bezdomność dzieci w świetle danych GUS

Główny Urząd Statystyczny na podstawie cyklicznie realizowanych spisów ludności udostępnia dane umożliwiające poznanie skali zjawiska bezdomności, w tym także tej, która dotyczy dzieci i młodzieży. Z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań przeprowadzonego w 2011 r., wynika, iż

¹ Na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto, że pojęciem „dziecko” określać się będzie osoby niepełnoletnie, stosując je wymiennie w dalszej części tekstu z określeniem „dzieci i młodzież” oraz (w razie takiej konieczności) „dzieci poniżej 19 roku życia”. To ostatnie określenie wynika z przyjętych założeń statystyki publicznej, prezentującej wyniki badań w tym właśnie układzie wiekowym.

liczba osób bezdomnych wyniosła 25 773 osoby². Do tzw. I kategorii osób bezdomnych zaliczonych zostało 9 789 osób, zaś do kategorii II – 15 984 osoby³. Prezentowane dane zostały opracowane w różnorodnych przekrojach, co pozwala na porównanie niektórych aspektów bezdomności dotyczącej dzieci. Również użyteczne w omawianych tabelach przeglądowych jest przywołanie wyników spisu z roku 2002. Odnosząc się do liczby osób korzystających ze schronisk dla bezdomnych oraz noclegowni, przebywało w nich łącznie 11 851 osób, spośród których 630 osób stanowiło dzieci i młodzież do 19 roku życia⁴.

Wśród osób należących do I kategorii bezdomnych, w grupie dzieci i młodzieży było 150 osób (1,53% ogółu osób bezdomnych), z czego 80 osób stanowili mężczyźni, zaś 70 osób – kobiety. Warto zauważyć, że mimo porównywalnej liczby osób bezdomnych do 19 roku życia, dzieci i młodzież płci męskiej stanowiła ogółem 0,96% całej populacji bezdomnych mężczyzn, ale już młode kobiety do 19 roku życia stanowiły aż 4,55% całej populacji bezdomnych kobiet (Tabela 1).

Tabela 1. Liczba dzieci bezdomnych I oraz II kategorii w odniesieniu do osób ogółem w roku 2011.

grupy wieku	liczba ogółem	bezdomni I kategorii			bezdomni II kategorii		
		ogółem	kobiety	mężczyźni	ogółem	kobiety	mężczyźni
ogółem	25 773	9 789	1 537	8 252	15 984	4 343	11 641
0-19 lat	150	150	70	80	1 640	810	830

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabele przeglądowe – Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Wyd. GUS, Warszawa 2013.

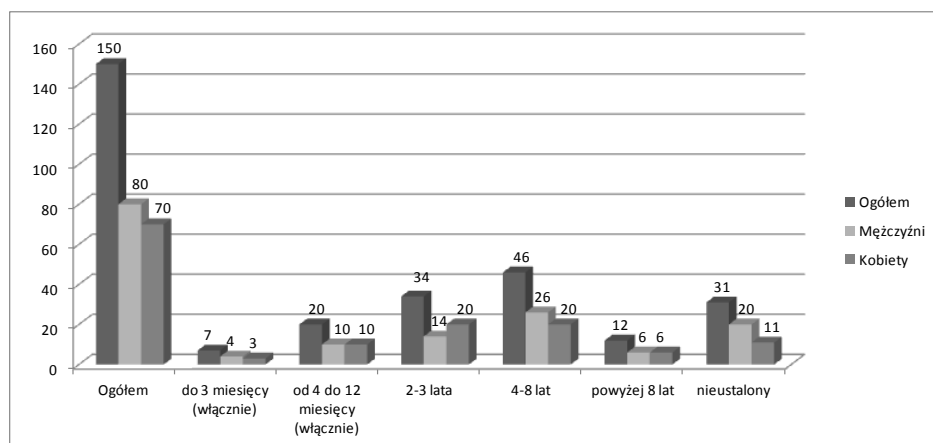
Wśród tych 150 osób poniżej 19 roku życia, 7 stanowiły osoby, których bezdomność trwała do 3 miesięcy łącznie, 20 z nich było osobami z okresem bezdomności do roku, 34 osoby były dotknięte tym problemem w okresie od 2 do 3 lat, 46 z nich trwało w bezdomności do 8 lat, 12 osób z bezdomnością borykało się więcej niż 8 lat, zaś w stosunku do 31 z nich nie udało się określić długości trwania bezdomności. Szczegółowe dane w podziale na płeć prezentuje Wykres 1.

Wykres 1. Liczba dzieci i młodzieży do 19 roku życia ze względu na czas trwania w bezdomności w roku 2011.

² *Tabele przeglądowe – Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Wyd. GUS, Warszawa 2013.

³ Do pierwszej kategorii osób bezdomnych zalicza się osoby żyjące na ulicy, w przestrzeni publicznej bez schronienia, które mogłyby zostać uznane za kwaterę mieszkalną. Do kategorii tej należą przede wszystkim osoby, które wieczór i noc w krytycznym momencie spisu spędzają poza jakąkolwiek instytucją funkcjonującą całonocowo. Druga kategoria osób bezdomnych to osoby bez stałego miejsca zamieszkania, które często przemieszczają się pomiędzy różnymi typami obiektów zbiorowego zakwaterowania (schroniska, noclegownie i instytucje dla bezdomnych). Por. *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Wyd. GUS, Warszawa 2012, s. 90.

⁴ Ze względu na dość precyzyjne dane w tym ujęciu możliwe było wyodrębnienie podgrup wiekowych: 0-4 lata – 211 dzieci; 5-9 lat – 118 dzieci; 10-14 lat – 132 dzieci, 15-19 lat – 169 osób młodych. Odpowiednio w spisie z roku 2002 było to: 574 dzieci; 337 dzieci; 231 dzieci i 284 osoby młode (łącznie 1426 osób). Nastąpił więc wyraźny spadek liczby dzieci i młodzieży przebywających w schroniskach dla bezdomnych i noclegowniach. Z danych spisowych nie wynika jednak czy spadek ten był związany ze wzrostem wskaźnika tzw. *domności*, czy też był efektem „oddalania się” osób bezdomnych od pomocy instytucjonalnej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabele przeglądowe – Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Wyd. GUS, Warszawa 2013.

Warto zwrócić uwagę, że liczba dzieci trwających w bezdomności wzrasta wraz ze wzrostem liczby lat w jakich pozostają one bez domu. Stan ten utrzymuje się do okresu trwania bezdomności do lat ośmiu. W przypadku dzieci i młodzież pozostających w bezdomności powyżej ośmiu lat, liczba ich spada o 2/3 w stosunku do poprzedniej grupy (tj. dzieci trwających w bezdomności od 4 do 8 lat). Wy tłumaczeniem dla tego zjawiska może być komentarz zawarty we wstępnym raporcie przygotowanym po spisie, w którym stwierdza się, iż: „liczba spisanych dzieci do lat 17 wyraźnie wskazuje, że rośnie liczba bezdomnych rodzin”⁵.

Wyniki spisu dostarczają także wyrywkowych informacji na temat przestrzennego zróżnicowania liczby osób bezdomnych. Jednak, ze względu na przyjęcie innego układu grup wiekowych, trudno jednoznacznie wnioskować na temat liczby bezdomnych dzieci i młodzieży. Dane w układzie województw zaprezentowane w omawianych tabelach przeglądowych dotyczą grupy wiekowej 0-29 lat, zatem zawierają nie tylko kategorię osób do 19 roku życia, ale także osoby dorosłe. Ze względu na wartość poznawczą, dane te zostały zaprezentowane w Tabeli 2.

Tabela 2. Liczba bezdomnych dzieci I kategorii według województw i płci w odniesieniu do osób ogółem w roku 2011.

województwo	Liczba ogółem	bezdomne dzieci I kategorii		
		ogółem	kobiety	mężczyźni
dolnośląskie	1 293	57	13	44
kujawsko-pomorskie	473	44	23	21
lubelskie	195	15	6	9
lubuskie	413	29	4	25
łódzkie	584	40	8	32
małopolskie	491	25	9	16
mazowieckie	1 657	76	26	50
opolskie	182	3	0	3
podkarpackie	339	10	1	9
podlaskie	190	7	1	6
pomorskie	848	52	18	34
śląskie	903	38	9	29
świętokrzyskie	149	3	0	3
warmińsko-mazurskie	410	14	4	10
wielkopolskie	564	28	8	20
zachodniopomorskie	1 098	85	38	47
RAZEM	9 789	526	168	358

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabele przeglądowe – Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Wyd. GUS, Warszawa 2013.

⁵ *Narodowy Spis Powszechny...*, op. cit., s. 91.

Jeśli w grupie wiekowej 0-29 lat, znajdowało się 526 osób bezdomnych należących do I kategorii, zaś według danych spisowych do kategorii wiekowej 0-19 lat należało 150 dzieci, to przyjmując założenie o proporcjonalności liczby osób bezdomnych w poszczególnych województwach, należałoby stwierdzić, iż dzieci i młodzież stanowią 28,52% z liczby osób bezdomnych wskazanych w tabeli 2. Oczywiście jest to znaczne uproszczenie i może znacząco odbiegać od danych rzeczywistych, jednak wskazuje, że wzrost stopnia bezdomności jest związany z przejściem do starszej grupy wiekowej. O ile osób bezdomnych do 19 roku życia było niecałe 30% w grupie do 29 roku życia, o tyle osoby między 20 a 29 rokiem życia stanowiły już 70% całej grupy wiekowej.

2. Bezdomność dzieci w świetle danych MPiPS

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej prowadzi cykliczne badania bezdomności, które są realizowane przy udziale wojewodów, samorządów oraz organizacji społecznych. Badania te (pn. *Ogólnopolskie liczenie bezdomnych*) przeprowadzane są na terenie całego kraju, w określonym czasie w nocy. Wyniki badań są jednymi z najbardziej miarodajnych i opisujących zjawisko bezdomności względem cech społecznych, demograficznych czy ekonomicznych⁶. Pierwsze badanie miało miejsce w roku 2009 i 2010⁷, kolejne miało miejsce w nocy z 7 na 8 lutego 2013 r.⁸. Choć badanie to, jako jedyne ogólnopolskie badanie, prezentuje dane w układzie płci i wieku osób bezdomnych, jednak w prezentowanych raportach po badaniach nie udostępniono informacji, jaki odsetek tych osób stanowiły dzieci⁹. Również ze względu na brak dostępu do danych z badania przeprowadzonego w 2013 r., w chwili pisania niniejszego artykułu, nie było możliwe przedstawienie szczegółowych wyników odnoszących się do dzieci. Na podstawie informacji przesyłanych przez wydziały polityki społecznej urzędów wojewódzkich, a zawartych w cytowanym opracowaniu¹⁰ wskazuje się, że spośród 95 904 osób, którym udzielono pomocy w 2009 roku 4 590 stanowiły dzieci (stanowią one 4,78% ogółu osób bezdomnych). W roku 2010 liczba dzieci, którym udzielono pomocy wyniosła 2 055, co stanowi 4,76% ogółu beneficjentów pomocy udzielanych w placówkach noclegowych i pozanoclegowych. Tabela 3 prezentuje liczbę usług pomocy dla osób bezdomnych, których udzielono dzieciom w stosunku do usług udzielonych ogółem (dane w układzie województw) w roku 2009 oraz 2010¹¹.

⁶ Dane w tym przekroju dostępne będą dopiero w prezentowanych wynikach badań za rok 2013. W badaniu z przełomu 2009/2010 r. nie ewidencjonowano osób bezdomnych pod względem niektórych cech społeczno-demograficznych. Dopiero w badaniu przeprowadzonym w roku 2013 respondenci byli pytani o wiek, płeć, status rodzinny i powody bezdomności, wśród których wymienione były także konflikty rodzinne i przemoc. Wyniki zawarte w opracowaniu z roku 2010, a podające liczbę dzieci opracowane zostały na podstawie informacji od urzędów wojewódzkich i dotyczą udzielonej pomocy osobom bezdomnym. Powoduje to powstawianie tzw. *efektu dublowania danych*, ponieważ każdorazowe udzielenie pomocy tej samej osobie jest ewidencjonowane.

⁷ Przeprowadzono je w nocy z 15 na 16 grudnia 2009 r. i w nocy z 26 na 27 stycznia 2010 r. Wyniki zaprezentowano w opracowaniu pt. *Bezdomność w Polsce - diagnoza na dzień 31 stycznia 2010 r.*, Materiał informacyjny Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa lipiec 2010 r.

⁸ Badanie to, według informacji Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej będzie badaniem cyklicznym, prowadzonym co dwa lata. Wyniki badania z lutego 2013 r. dostępne będą pod koniec roku.

⁹ Por. przypis 2.

¹⁰ Tj. *Bezdomność w Polsce – diagnoza...*, op. cit.

¹¹ W roku 2009 dane dla samego miasta stołecznego Warszawy wskazywały, że udzielono ogółem pomocy 48 251 osobom, w tym 173 dzieciom. Dane w tabeli zaprezentowano łącznie dla całego województwa mazowieckiego.

Tabela 3 . Liczba usług pomocy dla osób bezdomnych udzielonych dzieciom w stosunku do usług udzielonych ogółem w roku 2009 oraz 2010.

rok placówki województwo/opis	2009		2010		2010	
	wszystkie		noclegowe		pozanoclegowe	
	dzieci	ogółem	dzieci	ogółem	dzieci	ogółem
dolnośląskie	1165	10289	184	2124	4	995
kujawsko-pomorskie	251	2336	85	1530	80	698
lubelskie	208	1706	108	624	0	248
lubuskie	139	1357	8	538	8	335
łódzkie	217	2589	168	2697	5	196
małopolskie	184	2895	32	1253	7	651
mazowieckie	293	49506	261	6507	34	1048
opolskie	80	1051	9	636	0	240
podkarpackie	216	2187	2	1678	7	170
podlaskie	9	637	37	1350	2	255
pomorskie	329	3834	84	1650	60	1095
śląskie	337	5131	166	2271	11	674
świętokrzyskie	55	1376	128	1388	0	335
warmińsko-mazurskie	33	1497	4	955	5	462
wielkopolskie	744	6185	215	4976	6	773
zachodniopomorskie	330	3328	248	3470	87	1261
RAZEM	4590	95904	1739	33647	316	9436

Źródło: *Bezdomność w Polsce - diagnoza na dzień 31 stycznia 2010 r.*, Materiał informacyjny Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa lipiec 2010 r., s. 10.; *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2010*, Materiał Informacyjny Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2012 r., s. 12.

Dane liczbowe odnoszące się do dzieci, jako beneficjentów usług pomocy dla bezdomnych, zebrane przez urzędy wojewódzkie w roku 2010 zaprezentowane zostały w opracowaniu Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pt. *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2010*¹². W dokumencie tym zawarto dodatkowo informacje w podziale na osoby bezdomne przebywające w placówkach noclegowych oraz poza nimi. Należy jednak pamiętać, że są to dane odnoszące się do zaewidencjonowanej pomocy osobom bezdomnym i nie można na ich podstawie wnioskować o liczbie takich osób, choć w omawianym opracowaniu szacuje się, że jest to liczba dzieci bezdomnych, co nie do końca jest prawidłowe. Wynika to zarówno z efektu dublowania danych, jak też z różnicy między zdiagnozowanymi osobami, których ostatnim miejscem zameldowania były gminy danego województwa a liczbą osób bezdomnych przebywających na terenie województwa. Różnica ta wynosiła w roku 2010 aż 3 865 osób. Jeśli przyjąć najprostszą proporcję, do liczby dzieci należałoby dodać zatem 184 osoby.

Podsumowanie

Dane opisujące skalę zjawiska bezdomności znacząco różnią się od siebie. Wynikać to może nie tylko z odmienności przyjętych metodyk pomiaru, ale też z różnego definiowania osób bezdomnych. O ile dane pochodzące ze spisu ludności wprost definiują bezdomność, dzieląc ją także na kategorie, o tyle dane ministerialne odnoszą się do liczby beneficjentów pomocy przeznaczonej dla osób bezdomnych. Opis zjawiska bezdomności dzieci w tym świetle wydaje się być znacznie utrudniony. Wynika to nie tylko z publikowania zagregowanych danych (tak, jak miało to miejsce w przypadku tabel przeglądowych), ale także z braku jednolitej definicji dziecka bezdomnego. Z tego względu, we wstępie artykułu wskazano dość szeroką definicję opisywanej grupy, co pozwoliło na prezentację różnorodnych danych. Niniejszy artykuł stanowi jednak przyczynek zarówno do dalszych badań realizowanych w oparciu o dane pochodzące ze statystyki publicznej

¹² *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2010*, Materiał Informacyjny Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2012 r.

(w tym ministerialnej), jak również stanowił punkt wyjścia do badań terenowych planowanych do przeprowadzenia w 2013 r., w ramach projektu realizowanego przez Stowarzyszenie.

Dane kontaktowe:

dr Elżbieta Szczygieł

Stowarzyszenie „Centrum Wspierania Edukacji i Przedsiębiorczości”

ul. K. Hoffmanowej 19

35-016 Rzeszów

elzbieta.szczygiel@cwep.eu

17 853 66 72 w. 26